

ב. בערוך השלחן (יא,כו) פקפק בדין פשתן נטוע, ואפילו בדיעבד צידד לפסול – על פי דברי התוס' בסוגיתנו (בד"ה היינו). ולא הבנתי דבריו, הלא אמרו בגמרא 'הכא מעיקרא חיטי...', וכתבו הפוסקים שמשמע שכך היא המסקנא וכפי שפסק הרמב"ם, שמועיל שינוי גמור לגבוה, ומניין מוכח בתוס' שאינם נוקטים כן.

ג. יש להעיר על מה שאמרו בגמרא 'אליבא דמאן דאמר עיקר שירה בכלי לא תיבעי לך דודאי אסיר' – והלא בני מעיים שעשה מהם פארות נשתנו מהווים הקודמת, והרי הסקנו לעיל שיש שינוי לנעבד להתירו לגבוה.

וצריך לומר שאינו שינוי גמור כקמה שעשאה קמת, אלא דומה יותר לצמר הבהמה שעשאו חוטים, שחזותו עליו.

נראה פשוט שאין חילוק בין בהמה שנעבדה לבהמה שנרבעה על ידי אדם, שהרי השוו בגמרא לעיל את דיניהם להדדי (באור הלכה שם).

וחפץ הניתן כאתנן, האם כשר לדבר מצוה – הנה הביא הרמ"א (או"ח קנג,כא) מרבנו ירוחם, שהאתנן עצמו [לאפוקי דמין] אסור לדבר מצוה כגון בית הכנסת או ספר תורה. ומשמע במגן אברהם שם שרבנו ירוחם יחיד בדבר זה [וגם לדבריו אינו אלא מדרבנן], ולכן הקל בספיקו.

ולכאורה נראה לבאר דעת שאר פוסקים המכשירים, כי אין ללמוד אתנן מנעבד – כי שם נעשתה עבירה בחפץ עצמו. ועוד הלא אמרו לעיל (מו:): שאתנן קל מנעבד, שהרי נעבד אסור להדיוט ואתנן מותר, ואם כן יש לומר שזה שהחשיבו דבר מצוה כלגבוה, דוקא בנעבד החמור. ואפילו אם ננקוט שהמשתחוה לדקל לולבו פסול מדאורייתא, אין ללמוד מזה לאתנן. ובפרי יצחק (ח"א י) לא כתב כן.

עוד היה אפשר לומר שלא אסר רבנו ירוחם אלא בבית הכנסת שדומה לבית המקדש, וכמה הלכות התמירו בו כדבר שבקדושה, וכן ספר תורה הלא הוא דבר שבקדושה, אבל כגון ציצית ולולב – אפשר שמותר אף לשיטתו. ואולם מסתימת דברי רבנו ירוחם (כג,א) 'לבית הכנסת או לדבר מצוה' אין משמע כן. וכן מפורש בדברי הפוסקים (ע' פמ"ג קנג בא"א מז, ושם תרעג לענין נר חנוכה; שו"ת אבני מלואים כז).

בית תיפלה של עכו"ם – הפיכתו לבית הכנסת; הביא המגן-אברהם (קנד סקי"ז) מהרא"ם להקל בזה. לפי שאין עובדים את הבית עצמו. ובספר אליה רבה (שם) כתב שאין להקל לעשותו בית הכנסת קבוע. והביא המשנ"ב שכמדומה העולם נוהגין להקל, כמג"א.

והוסיף המשנ"ב (ובבאור הלכה) שכל זה דוקא כשלא העמידו בתוכו את אליהם, אבל אם העמידום שם – נעשה הבית תשמיש לע"ז ונאסר בהנאה אף להדיוט, ואם כן אפילו ביטלוהו נעשה מאוס לדבר מצוה. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א מט) כתב שאמנם נהגו הרבה באמריקה התר כדעת המגן-אברהם, אך הוא אינו מורה היתר, אף כי אינו אוסר את אלו שכבר נעשו. מלבד אם הכנסיה נחרבה ברובה, ואף הכתלים הנשארים לא ישארו כמות שהן, כי צריכים תיקון רב – אז מסתבר להתיר, ויקדישוהו לבית הכנסת אחר התיקון והבניה.

ועיין שם עוד (בס' מז-מח) בענין בית הכנסת שהבית הסמוך לו נמכר לבית תיפלתם, ורק כותל אחד מפריד ביניהם – והורה שאין בזה שום חשש לדינא ואין לבטל את בית הכנסת בשל כך.

דף מח

'גידעו ופיסלו לשם עבודת כוכבים' – שתי משמעויות לפועל 'פיסל'; מלשון פיסול [כמו פסל

לך שני לחת אבנים] – חיתוך וחיטוב כדי ליצור צורה מסוימת. וכן מלשון פסולת – גדיעת ענפים מתים [מקורסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה]. שביעית ב,ג]. ושתי המשמעויות נכונות בענייננו.

הכי קאמר, שתיים לדברי הכל ואחת מחלוקת דרבי שמעון ורבנן – פירוש, אילן שנטעו מתחילה לשם ע"ז, וכן אילן שגדעו ופיסלו לשם ע"ז – שני אלו מוסכמים על הכל, וכגון שנתכוין לעבוד לאילן. אבל העמיד תחתיה ע"ז – אינו אלא לרבנן אבל ר' שמעון חולק (תורי"ד). בטעמו של ר' שמעון יש שכתבו, אפילו אם נטע האילן מתחילה לצורך ע"ז שיציב תחתיו – אין דין 'משמשי' במחובר, לכך האילן לא נאסר (כן כתב הרמב"ן וכ"ה בריטב"א). ואולם מדברי התוס' נראה שאין מדובר בשנטעו מתחילה לכך, כי אז אפשר שאסור לדברי הכל, שכשם שהנעבד עצמו נאסר כשנטעו מתחילה לכך, הגם שהוא מחובר, כך הדין גם במשמי ע"ז (ע"ע בראשונים. וע' בחזו"א ס,יא; חדושים ובאורים ו,ג).

(ע"ב) היתה גזולת את הרבים ועבר תחתיה – טהור – רש"י פרש (וכ"ה בירושלמי) לפי שטומאה זו מדרבנן היא, לא גזרו חכמים באופן זה שגזולת את הרבים.

נראה להוסיף שמשלשון הרי"ד נ. במהדו"ק) נראה שהאיסור לעבור תחתיה – משום הטומאה הוא. כלומר, גזרו טומאה כדי להרחיק משם רגל אדם, וגדרו של האיסור הוא משום טומאה, וכדוגמת ארץ העמים. ואם כן בגזולת את הרבים שאין איסור, אין שייך טומאה. וכיצא בזה אמרו להלן (נב) אודות ע"ז שביטלה, כיון דאיסורה בטיל טומאה נמי בטלה – לפי שהטומאה נצמחת מן האיסור.

והראב"ד פרש (והובא בראשונים), לפי שאין מניחים תקרובת במקום הילוך העוברים ושבים, והרי טומאתו רק משום התקרובת המונחת תחת העץ, כמבואר בגמרא [והרי זה נידון כספק טומאה ברשות הרבים שטהור. ריטב"א].

יש לעיין, מי לא עסקינן כשהיא מצלת גם ברשות היחיד ונוטה החוצה, והרי האילן מאהיל על התקרובת שמבפנים ועליו. ודוחק לומר שלפירוש זה אכן מדובר רק כשכל נופה בחוץ. ואולם י"ל שכיון שהספק למעשה הוא על האדם העומד ברה"ר, לא אוליגן בתר מקור הטומאה ומקומה (ויש להאריך בזה – עתוס' פסחים ט. ובחדושי רבנו דוד. וע' באריכות בספר אמרות טהורות פסחים כז,ג).

ואולי יתכן שלשיטה זו עיקר הטעם שטימאו את העובר, משום שהוא בגופו מאהיל על התקרובת, אבל משום האהלת האילן עליו ועל התקרובת – אינו טמא ודאי, שהרי האילן פעמים שאינו מביא את הטומאה, כשיש חללים בין הענפים וכדו'. ולכן ברשות הרבים שאין מניחים תקרובת, אין חשש האהלה עליה. ומצד האהלת האילן – הוי ספק טומאה ברה"ר, כי שמא אינו מביא את הטומאה כאמור.

אי אפשר דליכא תקרובת עבודת כוכבים – לאו דוקא, אלא בדרך כלל כן הוא [ומצינו עוד כיוצא בזה]. או גם יש לומר, כיון שודאי היתה שם תקרובת בזמן מן הזמנים, שוב כל העובר שם דינו כטמא ודאי, שהרי ודאי היתה וספק ניטלה ספק לא ניטלה, ואין ספק מוציא מידי ודאי (ריטב"א).

יוסבר רבי יוסי זה וזה גורם אסור [והתנן] רבי יוסי אומר... ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי, ואמר רב יהודה אמר רב: מודה רבי יוסי שאם נטע והבריך והרכיב מותר – אף על פי שרבי יוסי אוסר לכתחילה לנטוע את הפרי, והלא גם במשנתנו הרי מדובר על זריעת ירקות לכתחילה, ולכך אוסר ר' יוסי, ומה מקשה הגמרא? – אין זה דומה, כי הנידון במשנה נחשב כ'דיעבד', שהרי אינו מזבל

לכתחילה אלא רק זרע תחתיה והעלים נושרים ממילא בעתיד. ולכך מקשה שפיר, כיון שר' יוסי מתיר בדיעבד 'זה וזה גורם', היה לו להתיר לזרוע ירקות שם ולא לחוש לנשירת הנביה (רמב"ן, ריטב"א, רי"ד). וכן הוא לפי מסקנת הסוגיא; למאן דאמר 'זה וזה גורם מותר' הגם שלכתחילה אסור, כנטיעת פרי ערלה – מותר לזרוע ירקות תחת האשרה אף בימות החמה, שאין זה נידון כלכתחילה וכנ"ל.

וכן מבואר בראשונים (רמב"ן ור"ן להלן סב.) שזריעה זו אינה נחשבת כלכתחילה, כיון שספק הוא אם מזבל אם לאו.

והמאירי כתב: אכן לא הותר אלא לזרוע במרחק מה מן האשרה, שאין ודאות בהשבחת הנביה, אבל מתחתיו ממש – אסור.

ובעיקר איסור נטיעת האגוז לכתחילה, משמע בר"ן הטעם מפני שהוא כמבטל איסור לכתחילה, שאסור הדבר מדרבנן.

(ודעת הראב"ד שביטול איסור לכתחילה אסור מן התורה, אך אפשר שאין דבריו אמורים אלא בביטול איסורין בידיים רבות, ולא בגרם כגון זה.)

ואולם יש מן האחרונים שכתבו שאסור הדבר מן התורה, שהרי הנאה זו של נטיעה יש בה שוה פרוטה, והרי נהנה מאיסורי הנאה (כן כתב בפשיטות החזו"א יו"ד נו, ב. [ותמה ע"ד התוס' בפסחים (כו): שאין נראה כן מדבריהם. וצ"ב שלא הזכיר מאומה מדברי הר"ן. ואפשר שמהר"ן אין הוכחה גמורה, כי כתב טעם הכולל יותר, כגון ששותלו בשל אחרים שאינו נהנה כלל. וע' בספר מנחת שלמה (ח"ב נה, ב) שהקשה מדברי הר"ן על החזו"ד והישוע"י שכתבו לאסור ביטול איסור הנאה לכתחילה מהתורה כיון שע"כ הוא נהנה מהאיסור. וכן ע"ש בסו"ס"י פד]. וכדעה זו שאסור הדבר מן התורה, כתב הר"ד מקרלין – בקונטרס שבסוף ספרו 'יד דוד' ח"ב).

דף מט

באורים בפשט; ליקוטים מפוסקים אחרונים

'מאי לאו הא ר' יוסי והא רבנן' – ואע"פ שחכמים סוברים זה וזה גורם אסור, אעפ"כ אם זרע אגוז של ערלה, מודים שהגידולים מותרים. והטעם, כתב הרמב"ן על פי הירושלמי, לפי שהפרי כלה בקרקע עד שלא יצמח (וכ"ה בריטב"א ועוד).

והנה כתב בספר חוות דעת (יו"ד קג, א) שאיסור שנסרח ונפסל לגמרי מאכילה, באופן שהותר – גם אם חזר ותיקנו ע"י הוספת חומרים אחרים – לא חזר ונאסר, שכבר פקע איסורו ונעשה כעפר [ובספר חלקת יואב (יו"ד יא) חולק]. ולאו דוקא באיסורי אכילה, אלא אפילו באיסורי הנאה – כשנסרחו פקע איסורם לעולם.

והקשה על דברי עצמו מסוגיתנו; הלא מבואר כאן שפרי אסור שנטעו והצמיח, מותר משום 'זה וזה גורם' – משמע שאילולא שהיה כאן גורם אחר של התר (הקרקע), היו הגידולין אסורים, והלא הצמח נתווה רק לאחר שהפרי האסור נסרח ונפסל מאכילת כלב, אעפ"כ כיון שבא בגרמת איסור הנאה – אסור.

אכן לפי שיטת הירושלמי והראשונים הנ"ל, מלבד הטעם של זה וזה גורם מותר, קיים כאן טעם נוסף להתר – שהאיסור כבר כלה ובטל מן העולם. [ואפשר אף ר' יוסי סובר טעם זה ע' ריטב"א. ואולם לדעת התוס' נחלקו בוה רבי יוסי והכמים].

פרטי דיני טומאת עבודת כוכבים, נתבארו בשבת פב-פג.

עז. מה דינם של הדברים דלהלן?

- א. בית שבנאו מתחילה לעבודת כוכבים; אבן שחצבה מתחילה לבימוס.
- ב. בית שהיה בנוי לדירת אדם והקצהו לעכו"ם, וסיידו וכיירו בשבילה; אבן קיימת שסיידה וכיידה לשם עכו"ם.
- ג. בית שהוכנסה לתוכו עבודת כוכבים באופן זמני והוצאה ממנו; אבן שהועמדה עליה עבודת כוכבים וסולקה.
- ד. בית הבנוי לדירת אדם, שהשתחוו לו.
- א. בית שבנאוהו מתחילה לעבודת כוכבים, וכן אבן שחוצבה מתחילה לכך – מיד עם הבניה נאסר (כמאן דאמר עבודת כוכבים אסורה מיד אע"פ שלא נעבדה עדיין. ונחלקו בזה התנאים להלן. רש"י).
- אין לו התר אלא בביטול ע"י עובד כוכבים, בשבירה. ואם היה שייך לישראל – אין לו התר לעולם וצריך לאברו כליל.
- במה דברים אמורים, כשעובדים לבית עצמו, אבל בלאו הכי דינו כ'משמשי עבודה זרה' ואינו נאסר אלא משעה שעבדו שם.
- ב. בית סתם שסיידוהו וכיירוהו לעכו"ם, וכן אבן שסוידה וכיידה לשם עכו"ם; נוטל מה שחידש – הסויד והכיור – ומאבדם, והבית מותר. (ואם השתחוו לו – נאסר כולו כדלהלן סעיף ד).
- אין חילוק בין סויד וכיור בטיח מודבק, או בגוף הבית / האבן.
- מדברי התוס' משמע שאם סייד וכייד בגוף האבן, אין די בנטילת החידוש אלא נוקב כל האבן מעבר לעבר כנגד החידוש ונוטל.
- ג. בית שהכניס לתוכו עכו"ם והוציאה, וכן אבן שהעמיד עליה עכו"ם וסילקה – מותרים ואינם צריכים ביטול.
- לפרש"י מדובר כשהביא העכו"ם לשם באופן זמני, אבל ייחד הבית בשבילה, נעשה הבית תשמיש לע"ז ומיד כשעבדו שם נאסר. ויש מפרשים שאפילו ייחד, אם הוציא הגוי על דעת שלא להחזיר, הרי סילוקו מהוה ביטול לבית להיות 'משמשי' לע"ז (ער"ן).
- ד. בית הבנוי שהשתחוו לו – נאסר. כן אמר רב, שסובר תלוש ולבסוף חיברו – דינו כתלוש לענין איסור עכו"ם.
- התוס' (מת.) הוכיחו שאף שמואל אינו חולק על דין זה. וע' במעילה (כ.) שריש לקיש דחה הסייעתא לרב מהמשנה שם. וע"ע בשו"ת עמודי אור קו, ה.

דף מח

עח. מה דינם של האילנות דלהלן:

- א. אילן שהבריכוהו או הרכיבוהו לצורך עבודת כוכבים.
- ב. גידעו ופיסלו לשם עכו"ם.

ג. השתחוו לו.

ד. אילן שיש תחתיו עכו"ם ואין עובדים אותו בעצמו.

ה. אילן שלא הוכח לנו שהוא 'אשרה', ויושבים הכומרים תחתיו ואין טועמים מפירותיו, או ששומרים פירותיו לעשות מהם שֶׁכָּר ליום חגם.

א. אילן נטוע שהבריכוהו והרכיבוהו לצורך עבודת כוכבים, דינו כאילן שגידעו ופיסלו וכדלהלן, ואין ההברכה וההרכבה נחשבות כנטיעה חדשה שייאסר בכך האילן כולו.
ישנה דעה אחת בירושלמי (ע' ביפ"ע) שאם הרכיב בגופו של אילן, אין די בנטילת מה שהרכיב.

ב. גידעו ופיסלו לעכו"ם; אם נתכוין לעבוד רק לגידולים שיגדלו בו מעתה – די בכריתת אותם גידולים ולא נאסר עיקר האילן אלא מה שהחליף. כך היא מסקנת סוגיתנו לפי אתקפתא דרב אשי. [ואפשר שאפילו רבי יוסי שאוסר את כל האילן בנטע ולבסוף עבד, מודה בזה שאין אסור אלא התוספת].
ואם נתכוין בגידועו ופיסולו שהאילן כולו יהא עכו"ם – לפרש"י האילן כולו נאסר, ואין לו התר אלא בביטול ע"י עובד כוכבים.

א. הרמב"ם (ה,ג) סתם וכתב שנוטל מה שהחליף והשאר מותר, ולא פירש אם כוונתו לעבוד רק הגידולים או האילן כולו. וכן דעת רבנו ירוחם (יז,ד).

ב. מבואר בתוס' שבאופן הראשון לא נאסרה תוספתו אלא אם השתחוה לו, ואפילו לדעת האומר עבודת כוכבים ביד נכרי אסורה מיד – מפני שהוא מחובר ואין דעתו לעשות עבודת כוכבים אלא את הגידולים העתידיים.

ואילו מדברי רשב"ם (הובא בראשונים) משמע שאסור אף בלא השתחוואה. וכן הביא הטור בשם הרא"ש, ולדבריו [דלא כהר"י] אם נתכוין לעבוד גם את גוף האילן, אין העיקר נאסר אלא כשהשתחוה לו.

ואילן שנטעו מתחילה לכך – נאסר אפילו לא עבדו (חזו"א ס,ג ח).

נתכוין לעבוד את האילן רק לאחר שיגדלו הגידולין החדשים – לכשיגדלו נאסר האילן כולו (חזו"א, כרש"י ותוס').

ג. המשתחוה לאילן ולא נטעו מתחילה לע"ז – למסקנת הסוגיא בפירוש דברי שמואל, התוספת שמכאן ואילן – אסורה לדברי הכל. עיקרו – לחכמים מותר ולרבר"י אסור (ושמואל נקט כחכמים).
הרמב"ם (ה,ג) פסק שלא נאסר גופו אלא כל מה שיוציא בזמן שהוא נעבד.

ד. אילן שיש תחתיו עכו"ם; לדברי חכמים, הרי זו אשרה אסורה. ואם נטל את הע"ז משם – האילן מותר ואינו צריך ביטול. ולדברי רבי שמעון אין זו אשרה אסורה (אף לא בתורת 'משמשיין'. ראשונים). ומעשה והתיר רבי שמעון על פי צורה שמצאו תחת הגל שמתחת לאילן, הואיל ולצורה היו עובדים.

א. מבואר בתוס' שאילן שהיה נטוע ואח"כ הביאו תחתיו ע"ז, אין האילן אסור לחכמים אלא מדרבנן, מפני שנראה כאילו היתה נטועה מתחילה לכך. ואם נטעוהו מתחילה לעכו"ם שתחתיה, הריהי ממשמשי ע"ז ואסורה מהתורה (לרבנן).

ויש סוברים שאילן הנטוע ואח"כ הניחו תחתיו ע"ז, לא נאסר (ערי"ן ריטב"א ורי"ד).
וכשנטע מתחילה לכך – יש אומרים שאפילו לר"ש אסור. ויש חולקים.

ב. יש אומרים שלא חלקו חכמים אלא בסתם, אבל אם ידוע שלא עבדו לאילן עצמו – מודים חכמים שמותר (ע' במאירי בפירוש הירושלמי. והריטב"א דחה).
 ג. הלכה כחכמים שהאילן אסור, ומשום 'משמשין' ולא כעבודה זרה עצמה (ערמב"ם ח, ד; י"ד קמה, ו).
 ד. יש אומרים שאין מועילה נטילת הע"ז אלא אם נטלה העכו"ם לצמיתות, ומדין ביטול עכו"ם. או אם מלכתחילה לא הועמדה שם הע"ז אלא בארעי, שאז מועילה גם נטילת ישראל (ערמב"ן ריטב"א ועוד). ויש שאינם מחלקים בדבר (מאירי, רמב"ם).
 ואם ביטלה העכו"ם במקומה, לכלל הדעות האילן מותר (עתוס' וש"ר; בהגר"א קמה סק"ג). ויש מי שהצריך ביטול דוקא, כל שנטע מתחילה לכך (עתורי"ד מהדו"ג).

ה. אילן סתם שהכומרים יושבים תחתיו ואינם טועמים מפירותיו – הרי זה סימן שהוא 'אשרה' ואסור. כן אמר רב. ושמואל הוסיף אף אילן שמשמרים פירותיו לעשית שְׂכָר לבית עכו"ם. אמר אמימר: אמרו לי סבי דפומבדיתא (רב יהודה ורב עינא. סנהדרין יז): הלכה כשמואל.

עט. האם הפעולות דלהלן מותרות באשרה?

א. לשבת בצֵלָה.

ב. לעבור תחתיה.

ג. לזרוע תחתיה ירקות.

א. אשרה, אסור לישב בצֵלָה אפילו אינו יושב תחתיה אלא מן הצד, שהרי נהנה ממנה. וכן משום חובת הרחקה אסור לשבת שם. ואפילו בצל קלוש ומרוחק ('צל צלה' כפרש"י ועוד. וי"מ 'צל צלה' – בצל השריגים והעלים) אסור. אבל לא נטמא אלא היושב תחת נופה.

א. יש מי שמתיר לישב בצלה אם אין כוונתו ליהנות. ויש מצדדים לאסור בזה משום גזרה שמא יכוון (עמאירי ור"ן).

ב. בית עכו"ם, כתבו ראשונים שמותר לעמוד בצלו מן הצד בחוץ, כי הבית שלא כאילן עשוי לתוכו. ולפי התירוץ השני בתוס' יש לאסור משום חומר עבודת כוכבים (וכ"כ הרי"ד).

ב. אסור לעבור תחת האשרה. ואם היתה גוזלת את הרבים, שצלה נוטה לרשות הרבים – אם יש דרך אחרת (קצרה כזו. תוס'; שו"ע), אסור לעבור תחתיה. ואם לאו – מותר. ואדם חשוב יעבור במרוצה, כמעשה דרב ששת.

הרמב"ם (שו"ע) השמיט דין 'אדם חשוב' (וגרס אחרת בגמרא – עבהגר"א).

העובר תחת האשרה – נטמא באהל [משום התקרבות שתחתיה], וכדברי רבי יהודה בן בתירא. ובגזולת את הרבים – טהור.

א. מותר לעבור בצל האשרה כשאינו עובר תחתיה. אלא שיש להסתפק שמא אם מכוין ליהנות בעבירתו מהצל אסור (ער"ן).

ב. יש מהראשונים שכתב שאין איסור לעבור תחת האשרה אלא משום טומאה אמרו שלא יעבור (עריטב"א בשם רשב"א).

ג. זריעת ירקות תחת האשרה; בימות החמה – אסור, שהרי נהנה מצלה. וכן הדין בימות הגשמים בצמחים שהצל יפה להם לעולם, כגון חזרת.

בימות הגשמים שאין הנאה להן מן הצל אלא נזק – לדברי חכמים מותר, ולר' יוסי אסור [לתירוץ הראשון בגמרא – איפוך]. ולמסקנת הסוגיא (מט.) לדעת ר' יוסי עצמו גם כן מותר, ודבריו שבמשנה אמורים לדעת חכמים שזו"ג אסור.

א. להלכה, 'זה וזה גורם' מותר. ומלשון התוס' (להלן סב: ד"ה אתי) מבואר שלכתחילה יש לחוש לדעת חכמים שאמרו 'אף הוא נעשה זבל'.

ב. לדעת רש"י ר"ן ריטב"א ועוד פוסקים, למאן דאמר זה וזה גורם מותר, אם זרע ירקות בצל האשרה אפילו בימות החמה – מותר. ואולם התוס' (ורשב"ם ורמב"ן) כתבו לאסור, שהצל נידון כדבר לעצמו והרי אין לו אלא גורם איסור בלבד.

דפים מח – מט

פ. א. מהו המושג 'זה וזה גורם' ומה דינו?

ב. מהן הנפקות המבוארות בסוגיא בשאלת 'זה וזה גורם'?

א. דבר האסור בהנאה ודבר המותר, הגורמים שניהם ליצירת דבר אחר, לגידולו או להשבחתו – נחלקו רבי יוסי וחכמים האם הדבר הנוצר / המושבח אסור או מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יוסי שמותר. ואולם לכתחילה אסור לעשות כן אפילו לרבי יוסי (וכדלהלן). וע' גם בטור וב"י וש"פ יו"ד קמב).

א. כמוזכר לעיל, לדעת רשב"ם ותוס' [דלא כרש"י ועוד ראשונים], אין מותר אלא בששני הדברים גורמים לאותה פעולה, אבל כשהאיסור וההתר כל אחד פועל דבר אחר [כגון ירקות הגדלות בקרקע של התר, וצל של אשרה מגן עליהן] – אסור.

ב. מפשט מסקנת הסוגיא עולה שאין חילוק בין עבודת כוכבים לשאר איסורים (כן מבואר בדעת רבי יוסי ומחלוקתו). ואולם חכמים החולקים על ר"א בשאר, אפשר שלדעתם רק בשאר איסורים מותר ולא בעכו"ם). ויש מן הפוסקים שכתבו שעכו"ם, היות ואסורה ב'משהו' – זה וזה גורם אסור (ע' מג"א תמה סק"ה) וכן יש אומרים לענין חמץ, כדלהלן. ויש שהוציאו מן הכלל הזה דברים שהיו יכולים להיווצר ללא הגורם האיסור, והאיסור אינו מהוה אלא תוספת שבה אבל אפשר וולתו (עט"ז סק"ד).

ג. גם באיסורים דרבנן נחלקו אם זו"ג מותר או אסור. ולכתחילה אסור לדברי הכל (עפ"י שער המלך יסודי התורה ה, ח).

ד. כתב הר"ן שטעם הדבר שזו"ג מותר, משום דין ביטול הוא. ולפי זה יש מי שכתב שבדבר שיש לו מתירין שאינו בטל ברוב, כמו כן אינו מותר משום זה וזה גורם. או בדבר התלוי בזכות ממון, אין שייך בו דין 'זה וזה גורם' להתירו (ע' להם משנה נדרים ה, טז – לענין קונמות; שערי ישר ג, כה – לענין אילן שמקצתו בארץ מקצתו בחו"ל שאין מתירים פירותיו משום זו"ג אלא טבל וחולין מעורבים הם).

וכן לענין הקדש, אין אומרים בו זו"ג להתיר כשם שאין לו ביטול (ע' פסחים כז: ובתוס'; שו"ת אבני מלואים ז).

וכן י"א לענין חמץ בפסח, שהואיל ואסור במשהו אף זו"ג אסור (ע' ישועות יעקב או"ח סו"י תמה ופמ"ג בא"א שם. אבל דעת הרבה אחרונים להתיר בחמץ מטעמים שונים).

ב. הנפקות המוזכרות בסוגיא בשאלת 'זה וזה גורם':

- (1) זריעת ירקות תחת אשרה, בימות החמה; הצל הבא מן האשרה בצירוף הקרקע המותרת מסייעים לגידולין. כן היא דעת רש"י ועוד פוסקים. ואולם התוס' והרמב"ן כתבו שבוה לכולי עלמא אסור, היות והנאת הצל באה מגורם איסור בלבד, ואילו הקרקע מסייעת בענין אחר ולא בצל, הלכך אין זה נחשב 'זה וזה גורם'.
- (2) גידולים הצומחים מפרי של ערלה שנשתל באדמה. הריהם נגרמים ע"י פרי אסור וע"י הקרקע המותרת, ובאנו למחלוקת התנאים בשאלת זה וזה גורם. כן פרש"י. לפירוש התוס' אין נידון זה תלוי בשאלת 'זה וזה גורם', אלא רבי יוסי אוסר אעפ"י שזה וזה גורם מותר מפני שהם שני סוגי השבחות, וכנ"ל. ואילו חכמים מתירים את הגדל מפרי הערלה, אפילו אם ננקוט זו"ג אסור. ואולם הנוטע פרי ערלה וגדלה ממנו נטיעה [לדעת האוסרה בהנאה] והבריכה והרכיבה באילן של התר – בזה באנו לשאלת 'זה וזה גורם', שהרי כאן שני גורמים באותו ענין. כמה ראשונים סוברים (עפ"י הירושלמי ערלה) שהנוטע פרי – לכו"ע הגידולין מותרים, כי כבר כלה הפרי קודם לכן (ערמב"ן). ואף להתוס' שהנטיעה אסורה, דוקא באיסורי הנאה הדין כן, אבל באיסורי אכילה, כגון טבל – הגידולים מותרים. מלבד גידולי תרומה שגזרו עליהם גזרה מיוחדת. ואף על פי שלרבי יוסי מותר אם עשה כן (כדברי רב יהודה אמר רב), לכתחילה אסור ליטע אגוז של ערלה. אבל יחזר מותר, שהרי אינו אסור בהנאה (ואין גוזרים יחזר אטו אגוז. תוס').
- (3) שדה שנזבלה בזבל עבודת כוכבים [כגון בדם פרים שהוקרבו לע"ז], וכן פרה שנתפטמה בכרשיני עבודת כוכבים; למאן דאמר זה וזה גורם אסור, השדה תבור והפרה תרוזה. ולמ"ד מותר, שדה תזרע ופרה תאכל. ונחלקו בדבר במפורש שתי ברייתות. ולהלכה מותר (כנ"ל; רמב"ם ע"ז ז, יד; יו"ד קמב, יא). ולכתחילה לדברי הכל אסור לזבל (כנ"ל. וכ"כ התוס' מג: ד"ה אמרו). לדעת התוס' [דלא כרש"י וש"פ], אם הזבל בעין בשדה, לדברי הכל אסור לזרעה, שהרי זה נידון כגורם יחיד של איסור, וכנ"ל. [מבואר בגמרא (למסקנא) שזריעת ירקות בצל אשרה בימות הגשמים, אעפ"י שהנביה הווה להן זבל והרי יש כאן גורם איסור, חכמים מתירים – כי מה שמשיב חנביה נביה פוגם בצל, נמצא שהאיסור לא ההנהו כלום. ואולם רבי יוסי חולק על סברא זו ולדעתו אם נוקטים לאסור ב'זה וזה גורם', בדין לאסור אף בזה. משמע במסקנת הסוגיא (וכן פרשו רש"י ורשב"ם) שמחלוקת רבי יוסי וחכמים אודות זריית שחיקת ע"ז ברוח, תלויה גם היא בשאלת 'זה וזה גורם'; רבי יוסי שסובר זו"ג מותר, מתיר לעשות כן אף לכתחילה ואינו חושש לזבל [וכאן מותר אף לכתחילה, מאחר שאינו מתכוין לזבל ואין זה אלא חשש], וחכמים אוסרים כי לדעתם זה וזה גורם אסור].
- (4) שאור של חולין ושאור של תרומה שנפלו לעיסה, ואין בכל אחד כדי לתמצה, ונצטרפו וחימצו; הרי כאן גורם התר וגורם איסור [= איסור לזרים ולטמאים, כדין תרומה]. ולרבי יוסי יש להתיר. וכן אמרו חכמים במשנת ערלה. ולדברי אביי מבואר שאפילו אם נוקטים 'זה וזה גורם אסור' [וכן סובר רבי אליעזר לדעתו], אם קדם וסילק את האיסור ואחר כך נפל השאור המותר – מותר, שהשאור האסור כבר בטל והלך לו. לפי דיחוי הגמרא [דלא כאביי] אפשר שאפילו זה וזה גורם מותר, אם נפל האיסור לבסוף – אוסר ר"א. וכן יש מפרשים בדעת הירושלמי שלר' אליעזר לעולם הקובע הוא השאור האחרון שנפל, ואין הפרש אם סילק את האיסור קודם אם לאו.

יש באיסור ובהתר בכל אחד כדי לחמץ – ע' להלן סה.

5. פת שנאפתה בתנור שהוסק בעצי אשרה, הרי יש בפת גורם איסור וגורם התר [בתנור חדש – אפילו ציננוהו קודם האפיה, שהרי התנור עצמו צורף ע"י גורם איסור. ובתנור ישן – רק אם נאפה בגרימת אותו היסק ללא ציננון].

[ולדעת האוסר, אם נתערבה הפת באחרות, לת"ק כולן אסורות, ולר' אליעזר יוליך הנאה (רש"י: דמי עצים. תוס': הנאת פת) לים המלח. ופסקו בשם זעירי הלכה כמותו (וכ"כ התוס' סה. ד"ה טעמא)].

א. לכתחילה לדברי הכל לא יאפה בו עד שיוצן. ואולם בתנור חדש אין לאסור לאפות בו לעולם למ"ד זוז"ג מותר, שהרי זה כמצב של 'דיעבד' (עפ"י תוס' ורא"ש פסחים כו:).

ב. יש סוברים [דלא כר"ן, שו"ע יו"ד קמב] שאף למ"ד זה וזה גורם מותר, אם אפה הפת בעצי אשרה קודם שהתנור צונן – הפת אסורה, כי בע"ז [שלא כבערלה וכד'] האפר והגחלים עצמם אסורים, והוא הדין לחומו של התנור, והרי יש שבה אפר וחום התנור בפת (ע' טור קמב בשם הרמ"ה, וש"ך סק"א).

ויש מחמירים להלכה באיסור ע"ז לאסור אף בחדש משום 'זה וזה גורם', כמובא לעיל. ויש מי שכתב להצריך נתיצה מטעם מצות ביעור עכו"ם, גם אם הפת מותרת בדיעבד (ע' אבני נזר או"ה שס).

פרטי דינים נוספים בענין 'זה וזה גורם' – ע' בפסחים כו-כו.

דף מט

פא. א. בגד שארגוהו בכרכר – כלי עץ שהשתמשו בו לשיבוט והפרדת חוטי השתי המתוחים על הגול. ערש"י שבת עה: ור"ה שם עו. ירושלמי ספ"ד דשקלים) של אשרה, מה דינו?

ב. חבית יין נסך שנתערבה בחביות התר – מה דינה?

א. כרכר שנלקח מאשרה – אסור בהנאה. ארג בו את הבגד – הבגד אסור בהנאה.

איסור הבגד – מן התורה (ע' תבואות שור י סק"ה בשם רוב הפוסקים). וי"א מדרבנן (ער"ן). יש מי שצדד לחדש שאיסור הבגד שנוי במחלוקת התנאים האם 'יש שבה עצים בפת' אם לאו (שפת אמת פסחים כו: 'לולא דברי התוס').

נתערב הבגד באחרים (ואחרים באחרים) – כולם אסורים בהנאה. רבי אליעזר אומר: יוליך הנאה לים המלח. ואמרו בשם זעירי הלכה כרבי אליעזר.

ב. חבית יין נסך שנתערבה בחביות התר; אמר רב אדא בר אהבה: החביות כולן אסורות [אפילו לר' אליעזר שהקל בפת שנאפתה באיסור, שנתערבה באחרות – ששם אין האיסור בעין]. רב חסדא אמר: כולן מותרות על ידי הולכת דמי החבית האסורה לים המלח, כרבי אליעזר. וכן הוא הורה למעשה.

ואף לדעה ראשונה, יכול למכור כל חביותיו לנכרי ויפחית דמי חבית אחת, שאז אינו נהנה כלל מן האיסור – כדברי רשב"ג (להלן עד). לא נחלקו אלא בבא ליהנות מכל אחת בפני עצמה.

יש סוברים (עפ"י הסוגיא דלקמן עד. ע"ש ברש"י ותוס'; רבנו ירוחם יז, א; ש"ך קי סק"ד) שזה שאמרו